

UVOD

§1 Hrvatska se standardna akcentuacija zasniva na novoštokavskoj akcentuaciji, kao i akcentuacija drugih štokavskih standardnih jezika³⁴. Novoštokavski, pa onda i standardni hrvatski, ima tzv. četveronaglasni sustav koji se sastoji od četiri »naglasaka« i zanaglasne dužine:

“ – *kráva*

ˆ – *lâđa*

˘ – *dàska*³⁵

ˊ – *tráva*

– – zanaglasna dužina³⁶ (*òblāk*)

Riječ obično ima samo jedan naglasak, rjeđe dva – u nekim složenicama i izvedenicama (npr. *àutocèsta*, *ìspodpròsječan*³⁷, *prèštār* uz *prèstar* itd.) ili u superlativima (*nâjpmètnijī*, *nâjvèćī* uz *nâjvećī* itd.).

Vokali mogu biti dugi i kratki, npr. *lŭk* (povrće) i *lūk* (oružje), ali ne samo kada su naglašeni, nego i kada se nalaze iza naglasaka (zanaglasne dužine) – usp. opreku zanaglasne dužine u *golŭb* i zanaglasne kraćine u *golŭ-*

³⁴ Riječ je o književnim jezicima koji se nakon 1990, kada se mijenja političko stajalište u vezi s jezičnim pitanjima, na području matičnih država uglavnom prestaju smatrati varijantama pluricentričnog hrvatskosrpskog jezika – bošnjačkom (bosanskom), crnogorskom (s nešto kasnijim početkom), hrvatskom i srpskom.

³⁵ U zadnjih dvadesetak godina je bilo neozbiljnih pokušaja da se »dokaže« da se hrv. standardu (!) pa i u Hrvatskoj općenito nema ˘ – za kritiku takvih neznanstvenih i ni u čem utemeljenih ideja vidi Kapović 2010a. Svi novoštokavski govori u Hrvatskoj (uključujući i gradske govore – npr. Osijeka, Vinkovaca, Vukovara, Slavonskog Broda, Splita, Zadra, Šibenika, Sinja, Imotskog, Vrgorca, Metkovića, Dubrovnika itd.) imaju četveronaglasni sustav, odnosno imaju i ˘.

³⁶ Termini *dužina/duljina* imaju isto značenje (kao i *duženje/duljenje* itd.). Oba se naizmjenice upotrebljavaju u ovoj knjizi.

³⁷ S varijantama *ìspod-* i *-pròsječan*.

bovi. Zanaglasnih dužina u riječi može biti više (do tri³⁸), npr. *òčùvānòst*, *ìspītānī* (odr. pridj.), *s_nèdìrnūtòm* (instrumental jd.) itd. Prednaglasnih dužina u nštok. nema, ali ih ima u mnogim govorima.

§2 Od sredine prve polovice 20. stoljeća se u školskoj gramatici, a i u lingvističkim radovima, za četiri naglasaka upotrebljavaju nazivi: kratkosi-lazni (˘), dugosilazni (˘˘), kratkouzlazni (˘˘) i dugouzlazni (˘˘). Prije toga su se, a rjeđe je tako i danas, upotrebljavali i razni drugi termini.

Novoštokavski je naglasak tonski, tj. pojedini se slogovi mogu razlikovati po kretanju tona koje može biti, u skladu s uobičajenim nazivima naglasaka i njihovim pretpostavljenim izgovorom, silazno (˘, ˘) i uzlazno (˘, ˘)³⁹. Sustav se stoga, unatoč tomu što se naglasak tradicionalno obilježava četirima znakovima, može interpretirati kao sustav dvaju tonova, tj. intonacijâ: silazne i uzlazne. Četiri znaka su tu zato što se njima osim intonacije bilježi i duljina sloga pa se onda govori i o četiri »naglasaka«. No tu ipak treba voditi računa, što se često zanemaruje, i o tome da se ti na-

³⁸ Fonetski i teoretski bi ih moglo biti i više, ali takvi primjeri jednostavno ne postoje iz povijesnih razloga. Ograničenje od tri dužine (bez obzira kako su raspoređene što se tiče naglašenosti/nenaglašenosti, tj. jesu li sve zanaglasne ili je riječ o kombinaciji prednaglasnih i zanaglasnih dužina) vrijedi i za sve štok/čak. dijalekte (usp. i Ivić 1958: 111/Ивић 1994a: 104).

³⁹ Katkad se tonskim jezicima u užem smislu smatraju samo jezici poput (standardnog) kineskog ili vijetnamskog, dok se jezici poput (standardnog) novoštokavskog, slovenskog ili litavskog smatraju ograničenim tonskim jezicima, tj. jezicima koji imaju tzv. *pitch accent*. Najveća je razlika između naglasnih sustava sličnih mandarinskom i naglasnih sustava sličnih novoštokavskom u tome što u ovim drugima razlikovno tonsko kretanje postoji u načelu samo u jednom slogu po riječi (naglašenom, tj. silinom istaknutom), dok se u drugima ono redovno javlja u svim slogovima u riječi. Usp. npr. štok. *Hrváti* (s uzlaznim naglaskom samo na drugom slogu u trosložnoj riječi) prema mandarinskom *Zhōngguóréń* »Kinez(i)« (gdje svaki slog ima svoj ton – prvi ravan, a drugi i treći uzlazan). Druga je razlika između jezika s »pravim« i ograničenim tonom u tome što ovi prvi (kao vijetnamski) nerijetko imaju složene tonske sustave s više različitih tonova, dok ovi drugi (kao štokavski/čakavski/kajkavski, slovenski, litavski, švedski/norveški ili neki nizozemski/njemački dijalekti – da se zadržimo na europskim jezicima) obično imaju samo dvočlanu opreku (uglavnom silazno : uzlazno). No (ne)javljanje tona na svim slogovima u riječi je tu puno bitnija razlika od razlike u broju tonskih opreka, s obzirom na to da, recimo, u mnogim hrv. dijalektima (i npr. u stand. latvijskom) nalazimo trostruku tonsku opreku, što nije puno manje u odnosu na mandarinsku (stand. kinesku) četverostruku tonsku opreku (stand. vijetnamski pak, recimo, ima šest razlikovnih tonova, dok u vijetnamskim dijalektima postoje i sustavi i s manjim brojem tonova – pet ili četiri). S druge strane, latvijski, osim što ima trostruku tonsku opreku, može imati tonove ne samo u naglašenom (prvom) slogu, nego i u nenaglašenim slogovima pa i tamo, kao i u jezicima tipa kineskog, možemo naći trosložne riječi gdje sva tri sloga imaju svoj ton. No u latvijskom (§69) je to ograničenije nego u kineskom. U stvari je ovdje riječ o skali – novoštokavski je npr. više tonski od engleskoga (gdje intonacija nije fonološki razlikovna na razini riječi), ali manje od latvijskog, dok je latvijski manje tonski od kineskog itd. Za tipologiju prozodijskih sustava vidi npr. Hyman 2006.

glasci u različitim nštok. govovima (što se onda prenosi i u standardnu upotrebu) mogu poprilično različito fonetski ostvarivati i da se ne ostvaruju svugdje onako kako bi se to prema njihovim danas najuobičajenijim nazivima (kratkosilazni, kratkouzlazni itd.) očekivalo (čak ni u standardnom izgovoru) – tj. ˘ nije svugdje silazan i kratak (katkad je uzlazan, katkad poludug ili čak dug), ˆ je često zapravo uzlazno-silazan, ˘ i ˘ nisu svugdje uzlazni⁴⁰ itd. Dovede li se stvar do ekstrema, jedino što se može smatrati zajedničkim u svim novoštokavskim sustavima jest činjenica da postoje četiri različita naglasaka od čega su dva duga a dva kratka⁴¹. Stoga je, kada se govori o tome, najbolje ne upotrebljavati opisne nazive kao »kratkosilazni« (ili ih upotrebljavati ali shvaćati provizorno), nego govoriti o naglasku ˘, naglasku ˘, naglasku ˆ i naglasku ˘⁴², da se ne bismo doveli u zabludu da realan izgovor tih prozodema uvijek odgovara njihovu nazivu⁴³. Utoliko je tradicionalno bilježenje naglasaka četirima znakovima⁴⁴ ipak donekle opravdano.

§3 Tradicionalni je naziv »naglasak«, koji ćemo ovdje upotrebljavati, zapravo višeznačan i obuhvaća više stvari – silinu (istaknutost pojedinog

⁴⁰ Iz toga onda slijedi i to da je i interpretacija ˆ kao duge varijante ˘ katkad sporna jer tu u realnom govoru može biti riječ o distinkciji ne između kratkog i dugog silaznog tona (iako je i takva realizacija moguća), nego npr. o distinkciji između poludugog uzlaznog naglasaka (˘) i dugog uzlazno-silaznog naglasaka (˘). Naravno, za potrebe teorije nema problemâ da se ton koji se realno (fonetski) izgovara kao uzlazno-silazni smatra (fonološki) silaznim i sl., ali problematično je kad se ipak donekle proizvoljni tradicionalni nazivi poput »dugosilaznog« shvaćaju predoslovno.

⁴¹ I kvantitetska je razlika u nekim štok. sistemima donekle upitna jer ˘ može biti i dug, no ta je duljina, čini se, uvijek samo fonetska (ne i fonološka) duga (§108) pa utoliko s tim nema problemâ. O složenosti problema fonetske naravi nštok. naglasaka govori i to da Đuro Daničić, kao jezikoslovac koji je prvi potpuno precizno i dosljedno bilježio i opisao nštok. naglasni sustav, nikad u svom velikom akcentološkom opusu nije o razlici četiriju naglasaka rekao ništa više od toga da su različiti i da su dva duga a dva kratka (Даничић 1925: 1, Лехисте & Ивић 1996: 13–14).

⁴² Tako su npr. postupala u svojim radovima do 1932. godine i dva najpoznatija akcentologa prve polovice 20. st. – Stjepan Ivšić (1884–1962) i Aleksandar Belić (1876–1960) (Лехисте & Ивић 1996: 42).

⁴³ Treba imati na umu da su današnji ustaljeni nazivi za naglaske (»kratki/dugi silazni/uzlazni«) ustanovljeni ne kao rezultat znanstvenih istraživanja i rasprave nego 1932. po dekretu Ministarstva obrazovanja Kraljevine Jugoslavije, koje je htjelo ujednačiti i usustaviti gramatičko nazivlje (prije toga je praktički svaki autor imao svoje različite nazive za četiri naglasaka) – sâm su stručni prijedlog napisali Ivšić i Belić (Лехисте & Ивић 1996: 42). Takvi nazivi čak i odgovaraju kao pojednostavljen fonetski opis za stand. hrv. naglasak (utemeljen na osnovi običnog Zštok. izgovora iz hrvatskih krajeva), koliko god sama standardna naglasna norma bila nužno fluidna i nedefinirana (§12), ali ne i za izgovor stand. srpskog (uzmemo li kao njegovu osnovu beogradski ili vojvođanski izgovor). Više vidi u §339.

⁴⁴ Od čega se u recentnije vrijeme katkad težilo odustati u nekim radovima.

sloga u riječi), tonsko kretanje (silaznost/uzlaznost – govoreći u uobičajenim terminima), visinu tona (naglašeni je slog obično tonski viši od nenaglašenoga) i kvantitetu (naglašeni je slog obično dulji od nenaglašenoga – dakako ako je riječ o dva kratka ili dva duga sloga). Dakle, -*ǎ*- je u riječi *rǎna* istaknutije od sljedećega sloga, odlikuje ga silazno tonsko kretanje (u standardu), taj je slog viši od idućega sloga, a fonetski je i dulji od njega. U novoštokavskom se visina tona (što je ton viši, to glasnice brže titraju) ipak ne veže isključivo uz naglašeni slog (dakle, onaj slog koji je istaknut i silinski i kvantitativno) jer su slogovi iza *`* i *´* također visoki, dok su slogovi iza *˘* i *ˆ* niski. Dakle, dočeto je -*a* u *nòga* visoko, dok je u *jǎma* nisko i primjetno se oslabljenije izgovara. Koliko će točno zanaglasni slog iza *`* i *´* naglasaka biti visok varira regionalno (na istoku je viši nego na zapadu) i individualno, no općenito je slog iza *`* i *´* viši od onoga iza *˘* i *ˆ*, bilo da je viši, jednak ili nešto niži od samog naglašenog sloga (§339). Općenito fonetski ustroj prozodijskih sustava regionalno jako varira, što se onda, dakako, prenosi i u standardni izgovor.

Riječi se mogu razlikovati samo prozodijski:

kǔpiti (skupljati) : *kúpiti* (u trgovini)
vàlati (vrijediti) : *válati* (kotrljati)
pǎs (životinja) : *pâs* (pojas; dodavanje u nogometu)
pòkušāj (imenica) : *pòkušāj* (imperativ od *pòkušati*)
vòdīte (prezent) : *vòdīte!* (imperativ)
ùgledati (koga) : *uglédati_{se}* (na koga)
glâsa (G. od *glâs*) : *glàsā* (prezent od *glàsati*)
smījē (prez. od *smjēti*) : *smīje_{se}* (prez. od *smījati_{se}*)
ùzēti (infinitiv) : *ùzēti* (množina od pridj. *ùzēt*) itd.

Kod oblikâ istog fonemskog sastava opreka može biti višestruka:

dǔga (daska na bačvi ili ž.r. neod. pridj., varijanta) : *dùga* (ž.r. neod. pridj., varijanta⁴⁵) : *dúga* (na nebu) : *dûga* (G. od imenice *dûg*) : *dùgā* (odr. pridj., varijanta) : *dùgā* (odr. pridj., varijanta) : *dúgā* (g. od *dúga*) : *dûgā* (g. od im. *dûga*)
pàra (isparavanje) : *pàra* (novac) : *pára* (im. od glag. *párati* »rezati«) : *pâra* (G. od riječi *pâr*) : *pârā* (g. od *pâra*) : *párā* (g. od *pára*)

⁴⁵ Neke riječi mogu imati različit naglasak u različitim štok. govorima (katkad i u istom govoru). Tako ž.r. od pridj. *dùg* može biti i *dùga* i *duga*. Za taj konkretan primjer vidi Kapović 2011c: 106–112.

mīslī (GDVInav. od *mīsao*) : *mīslī* (L. od *mīsao*) : *mīslī* (g. od *mīsao*) : *mīslī!* (imperativ od *mīslīti*) : *mīslī* (prezent od *mīslīti*)

žēne (n.) : *žēnē* (G.) : *žēne!* (v.) : *žēnē* (3. mn.)

vrūci (n. neod. pridj.) : *vrūci* (N/n. odr. pridj.) : *vrūci* (komp.)

svijētlī (n. neod. pridj., varijanta) : *svijētlī* (N/n. odr. pridj.) : *svijētlī!* (imp. od *svijētlīti* ili n. neod. pridj., varijanta) : *svijētlī* (prezent od *svijētlīti*)

dodīrnuti (infinitiv) : *dōdīrnūti* (neodr. pridj., mn.) : *dōdīrnūti* (odr. pridj., jd/mn)

Riječ se može razlikovati i po mjestu naglaska:

òbaviti (učiniti) : *obàviti* (oviti, omotati)

òbučen (od *obùčiti*) : *obùčen* (od *òbūci*)

mórala (od *mórati*) : *morála* (od *mòrāl*)

plākati (liti suze) : *plakáti* (od *plākāt*)

kòstima (dli. od *kòst*) : *kostíma* (G. od *kòstīm*)

nòvine (magazin) : *novìne* (novosti)

mļèkara (N. ž.r.) : *mļekára* (G. od *mļèkār*)

òpozīva (G. od *òpozīv*) : *opòziva* (pridj., ž.r.)

òdrāstao (od *òdrāsti*) : *odrāstao* (od *odrāstati*)

žèlē (od *žèleti*) : *želē* (im.)

Po zanaslasnoj dužini:

òna (~ *òn*, osobna zamjenica) : *ònā* (~ *ònāj*, pokazna zamjenica)

Pètrom (I. od *Pètar*) : *Pètrōm* (I. od *Pètra*)

pāzi! (imperativ) : *pāzī* (prezent)

pāuka (jednina) : *pāūkā* (množina)

òpāsan (ž.r. *òpāsna*, ~ *opāsnōst*) : *òpasān* (od *opāsati*)⁴⁶

autòmatskī (automatiziran, običan pridj./pril.) : *autòmātskī* (pridjev prema imenici *autòmāt*)⁴⁷

ùpitan (ž.r. *ùpitna*, koji se dovodi u pitanje) : *ùpītān* (ž.r. *ùpītāna*, glag. pridj. trpni od *upītati*)

⁴⁶ Usp. i *òtrōvan* (koji ima otrova) : *òtrōvān* (glag. pridj. trpni od *òtrōvati*). Pridjev *òtrōvan* ima i stariju varijantu *òtrōvan* (usp. *òtrov*) od još starijeg *òtrovan (*òtrōvan* ima duljinu analogijom prema *òtrōvna* – *òtrōvno*, §269).

⁴⁷ Usp. *autòmatski* (*automātski*) je to napravio ali *autòmātskī mehanizam se pokvario* (*mehanizam automata*). U govornom jeziku su moguće i varijante s nepovučenim naglaskom: *automātskī* i *automātskī*. Prvi je oblik običan i u mnogim nštok. govorima.

pròpisan (ž.r. *pròpīsna*)⁴⁸ : *pròpīsān* (ž.r. *pròpīsāna*, glag. pridj. trpni od *propísati*)

Naglasak se u štokavskom može mijenjati u paradigmi iste riječi pa imamo primjerice:

nòvac – G. *nóvca* – n. *nòvci* – g. *nòvācā*

rúka – A. *rūku* – dli. *rùkama*

vòda – n. *vòde* – g. *vódā*

nôć – G. *nôći* – L. *nòći*

§4 Za razliku od novoštok. govora, gdje vidimo samo dvostruku intonacijsku opreku, npr. *kòsti* (D.) i *kòsti* (L.), *Lúka* i *lúka*, u nekim govorima može postojati i trostrana opreka (na duljini⁴⁹) – usp. u Bosanskom Svilaju u Posavini⁵⁰:

râst »râst« : *râst* »hrâst« : *râst!* »râsti!«

sûd »sûd (posuda)« : *sûd* »sûd (sudište)« : *sûd!* »sûdi!«

Novoštokavski je izgubio i staru razliku tipa *sûd* (posuda) i *sûd* (sudište), tj. izgubio je stari naglasak koji se zove neoakut⁵¹, stopivši ga sa svojim ^ (*sûd* > *sûd*). No ta se razlika još čuva u mnogim dijalektima (i štok. i čak. i kajk.).

Naglasak je u novoštokavskom, kao i u većini drugih štok/čak/kajk. govora, slobodan (može biti na bilo kojem slogu u riječi⁵²) i sinkronijski nepredvidiv na osnovi fonoloških, morfoloških ili semantičkih razloga. Primjerice, nema nikakvog sinkronijskog objašnjenja za razliku u naglasku u riječima poput *kûka* ali *lúka/rúka*, tj. za trostruku razliku u akuzativu: *kûku* – *lúku* – *rúku*.

Naglasak se pojedinih riječi može razlikovati čak i u bliskim govorima, a to se onda katkada prenosi i u standardni jezik. Dat ćemo primjer neodređenih oblika pridjeva *kratak*, koji se u novoštokavskim govorima mo-

⁴⁸ Naglasak *pròpisan*, kao i *úpitan*, je mlađi (§363).

⁴⁹ U Kladnju i na kračini (§107).

⁵⁰ Peraić 2011: 177. Ovakva je trostruka tonska opreka (koju bi ovdje trebalo fonetski analizirati/provjeriti) u većini govora kao opcija češća u višesložnim riječima.

⁵¹ Za porijeklo termina *neoakut* vidi §35^F.

⁵² Stroga nštok. standardna norma ne dopušta naglasak na zadnjem slogu, no u stvarnosti većina nštok. govora tolerira, makar rijetko i samo u nekim primjerima (uglavnom posuđenicama), i zadnji naglašeni slog (§8).

že naglašavati na više različitih načina (od kojih većina mogu proći i kao standardni):

krätak – krätka – krätko

krätak – krätka – krätko

krätak – krätka – krätko

krätak – krätka – krätko

krätak – krätka – krätko

krätak – krätka – krätko

*krätak – krätka – krätko*⁵³

§5 Novoštokavska je akcentuacija, u usporedbi s akcentuacijom nekih drugih hrvatskih govora, izgovorno (fonetski) dosta inovativna. Novoštokavski su ` i ´ nastali pomicanjem ˘, ˆ (i ˜) s idućega sloga (unutarnjega ili posljednjega). Pomicanjem naglasaka na kratak slog dobivamo kratki (uzlazni) naglasak (˘), a pomicanjem naglasaka na dug slog dobivamo dugi (uzlazni) naglasak (ˆ):

ženà > žèna, čovjèk > čòvjek, lopàta > lòpata

glāvà > gláva, nāròd > národ, čüvàti > čüvati

Stariji naglasak (kao *ženà, glāvà*) je očuvan u mnogim arhaičnim govori-
ma (i štokavskim i čakavskim i kajkavskim). Ako se pomicao dugi nagla-
sak, na njegovu mjestu ostaje (sada zanaglasna) dužina:

muškī > mùškī, G. glāvē (> glāvê) > glávē

ujenčām > vjènčām, kováč (> kováč) > kòváč, kopâmo > kòpâmo,

*žürīmo (> žürīmo) > žúrīmo*⁵⁴

Zanaglasne dužine u novoštokavskom potječu ili od stare naglašene dulji-
ne (u primjerima kao *kòpām < kopām*) ili od zanaglasne dužine neovisne
o nštok. pomicanju naglasaka (u primjerima kao *rätār* ili *tàmničār < ta-
mnìčār*), tj. zanaglasne dužine koja je postojala i prije nštok. retrakcije.
Prve zovemo primarnima, a druge sekundarnim zanaglasnim dužinama.
Prednaglasnih dužina pak u nštok. nema u načelu zato što je naglasak

⁵³ Za povijesno objašnjenje ovih oblika usp. Kapović 2011c: 419–420, 426–428.

⁵⁴ Je li ˜ prvo prelazio u ˆ pa se tek onda povlačio ili se ˜ izravno povlačio, ne možemo pouzdano znati, a to i nije moralo u svim govori-
ma biti isto (§314).

na njih povučen te one tako postaju naglašenim dužinama (*grānā > grána*)⁵⁵.

Novoštokavsko se pomicanje naglasaka sinkronijski vidi u primjerima kao *vōdīm – ùvodīm, slōga – nēsloga, mēne – bēz_mene*, a također i kod nekih varijantnih primjera kao *podātākā/pòdātākā* te u posudenicama kod kojih često supostoje oblici sa starijim i prenesenim mjestom naglasaka (katkad i u istom govoru) – npr. *socijalīst i socijālist, bifē i bìfē*.

§6 Riječi koje su imale naglasak na početku ostaju, dakako, nezahvaćene novoštokavskim pomicanjem naglasaka:

rāt, krāj, kùća, jàgoda

Međutim, ako ispred njih dođe prijedlog, veznik ili čestica (koji nemaju svog naglasaka), opet dolazi do novoštokavske retrakcije naglasaka jer se fonetska riječ (kao *u_rāt* ili *u_kùću*) koja se sastoji od nenaglašenog prijedloga/veznika/čestice i naglašene riječi u načelu ne razlikuje od običnih riječi sa starijim naglaskom na nepočetnom slogu (kao *čovjèk* ili *motīka*). U novoštokavskim se govorima i u jednom i u drugom slučaju očekuje retrakcija naglasaka na prethodni slog:

čovjèk > čòvjek, motīka > mòtika

u_rāt > ù_rat, u_kùću > ù_kuću

No u tim primjerima ipak postoji razlika. U pojedinačnim leksemima kao *čovjèk > čòvjek* ili *motīka > mòtika* nikakva analogija ne može spriječiti pomicanje naglasaka niti se jednom pòmaknūtī naglasak više ikako može vratiti na staro mjesto. No u primjerima kao *ù_rat* ili *ù_kuću* i dalje postoje osnovne riječi *rāt* i *kùću* pa se analogijom prema njima može opet dobiti naglasak *u_rāt* i *u_kùću*⁵⁶ ili ta ista analogija može samo pomicanje odmah u korijenu spriječiti. Isto tako imamo i *nà_krāj* uz *na_krāj* ili *ù_jagode* uz *u_jàgode*. Kako će se takve sveze naglasno ostvarivati ovisi

⁵⁵ Izvorno su prednaglasne dužine mogle stajati samo izravno ispred naglasaka (§221). U nekim staroštok. dijalektima (slavonskom i istočnobosanskom) ipak postoje i analoške prednaglasne dužine poput *prēdēmo* ili *Mārīna* (pridj.) i sl. U takvim je slučajevima u nštok. ujednačeno i mjesto naglasaka (*prédemo < prēdēmo, Mārīna < Mārīna*).

⁵⁶ Ovo nije tipično samo za novoštokavski, nego i za druge tipološki slične primjere u svjetskim jezicima. Npr. slični se naglasni pomaci i onda ujednačavanja u ovakvim primjerima mogu vidjeti u češkom koji bi u načelu trebao uvijek imati naglasak na prvom slogu, ali se to »krši« u prijedložnim svezama zbog analogije s osnovnim riječima. Slično je i u makedonskom (koji ima vezani naglasak na trećem slogu od kraja) kada se dodaju zagnaglasnice pa se naglasak ipak ne pomakne na treći slog od kraja zbog analogije s osnovnom riječi. Riječ je o sukobu fonetske riječi i morfemskih granica.

o pojedinom govoru, primjeru i obliku riječi. U nekim nštok. govorima je prenošenje naglaska iznimno dosljedno (npr. u nštok. govorima Dalmatinske zagore ili BiH), a u drugima se ovakvo prenošenje naglaska javlja samo iznimno u najčešćim primjerima i frazama kao što je *ù_kuću*, dok ga inače u načelu nema (npr. u nštok. govorima u Slavoniji ili Vojvodini). Je li do toga došlo sekundarno, analogijom prema osnovnim oblicima (dakle, *u_răt* umjesto *ù_rat* pod utjecajem naglaska *răt* u osnovnoj riječi) ili tu pomaže, zbog utjecaja naglaska osnovne riječi, nikad nije ni bilo (ili on bar nikad nije bio dosljedan i nefakultativan), teško je uvijek pouzdano znati. Osim toga, razvoj nije u svim govorima nužno morao biti isti⁵⁷. U svakom slučaju, takvo će se prenošenje naglaska, u govorima u kojima ono nije redovno, češće događati u frekventnijim primjerima i češće u kraćim nego dužim riječima. Vidi još §9–10, 337 za pomicanje naglaska na prednaglasnicu.

§7 Posljedica novoštokavske retrakcije naglaska je to da *˘* i *ˆ* uglavnom ne dolaze na nepočetnim slogovima (jer su se odande pomakli na prethodni slog kao *˘* i *ˆ*, npr. *nositi* > *nòsiti*). To također znači da ih uglavnom nema ni na zadnjem slogu (jer su se i odande pomakli, npr. *nogà* > *nòga*). S druge strane, kako novi *˘* i *ˆ* nastaju pomicanjem naglaska, oni nužno moraju imati slog iza sebe (s kojeg se naglasak pomakao) te, logično, ne mogu nastati na posljednjem slogu (jer nastaju retrakcijom, a na zadnji slog se nisu imali otkuda povući). Pravilo da zadnji slog ne može biti naglašen (a pogotovo ne *s`i`*) i pravilo da *˘* i *ˆ* mogu doći samo u početnom slogu se u priručnicima standardnog jezika uzimaju kao dogma. No situacija je u realnom jeziku nešto kompliciranija te nije dobro pretjerano strogo shvaćati pojednostavljena naglasna pravila iz standardoloških priručnika.

˘ i *ˆ*, kako ćemo vidjeti, realno postoje u novoštokavskom i u nepočetnim slogovima, dok se *˘* i *ˆ* doista u posljednjem slogu javljaju samo iznimno, ali ne zato što bi to bilo neizgovorivo nego, kako je već rečeno, zbog same naravi svoga retrakcijskog postanja – nastaju povlačenjem naglaska sa sljedećeg sloga (npr. *ženà* > *žèna*), što će reći da očigledno mora iza njih biti još jedan slog. No ako taj slog nestane, *˘* i *ˆ* se bez problemâ mogu ostvarivati i na zadnjem slogu, tj. u jednosložici, npr. u nekim govorima u imperativima poput *pokáži!* i *pùsti!* kada ispadne zadnje *-i* iz *pokáži!*, *pùsti!* ili, kod nekih govornika/govora, u skraćenim oblicima zamjenicâ kao G. *čèg* umjesto *čèga*, D. *kòm* umjesto *kòmel/kòmu* (drugdje se u skraćenim oblici-

⁵⁷ Da naglasci poput *o_pjèsmi* doista mogu biti i sekundarni prema fonetski očekivanom *ò_pjesmi* (kao *òpjevati* < štštok. *opjèvati*), znamo po tome što oblike bez prelaska naglaska na proklitiku vidimo i kod preskakanja (npr. *na_nògu* umjesto *nà_nogu*), a tu znamo pouzdano da je nekoć postojalo samo to drugo.

ma javlja čeg i kòm), u kolokvijalnim *allegro*-obicima kao *dvàjs < dváde-sēt, pedès < pedèsēt, òš < hòcēs?*⁵⁸ i sl.

§8 Naglasci ˘ i ˆ u sredini i na kraju riječi nisu ni u standardnoj upotrebi nikakva nepoznanica iako se to često gura pod tepih. Ukratko, ˘/ˆ se u nepočetnom slogu javljaju:

a) pri nepomicanju naglasaka na prednaglasnicu – npr. *na_kàtove, u_grà-dove*⁵⁹, *bezvèzè* uz *bèzvezè*, *o_kùhānu*, *o_lùku*, *u_kùću* uz *ù_kuću*, *u_pēt* uz *ù_pēt* itd.⁶⁰

b) u genitivu množine nekih imenica – npr. *Dalmatīnācā, trenūtākā, rečēnīcā, oglèdālā* od *Dalmatīnac, trenūtak, rečēnica, oglèdalo*⁶¹ itd.

c) u nekim, uglavnom knjiškim, složenicama – *brodovlāsniĳ* (uz rjeđe *brodovlāsniĳ*), *poĳoprīvreda*⁶², *kupopròdaja*, *istomīšĳeniĳ*, *bogobòĳazan*⁶³, *rimokàtolīk*, *novoròden*, *Austroùgarskā*, *u_mèduvrèmenu* (uz *mèđuvrèmenu*), *sojevrèmeno* (uz *svòjevremeno*)⁶⁴, *oĳiglèdno* (uz *oĳiglèdno*), *ujeròĳatno* (uz *ujeròĳatno* i *ujèroĳatno*) itd.

d) u nekim, pogotovo tro- i višesložnim, tuđicama – *asistènt* (uz *asìstent*), *kaladònt*⁶⁵, *interesàntan*⁶⁶, *Austràlija* (uz rjeđe *Aùstràlija*), *radijàtor*, *bijenāle* (uz *bijenále*), *metrò* (uz *mètrò*) itd.⁶⁷

⁵⁸ Usp. i Ivić 1958: 168/Ивић 1994a: 159.

⁵⁹ U ovakvim je primjerima naglasak poput *u_gràdove* daleko najobičniji, dok je *ù_gradove* rijetko i zastarjelo.

⁶⁰ Ovakvi su slučajevi jako česti.

⁶¹ U nekim novoštokavskim govorima postoje i oblici *Dalmatīnācā, trenūtākā* (s povučenim naglaskom) i *rečēnīcā, oglèdālā* (s ujednačenim naglaskom prema drugim padežima), koji se onda propisuju i u standardu, ali ne i ***rečēnicā, **ogledālā* (§165^F).

⁶² Ipak usp. tu i konavosko *poluprivreda* (Kašić 1995: 264) prema uobičajenom *poĳoprīvreda* relativno blizu u Zažablju i Popovu (Vidović 2013: 163).

⁶³ Tako još u Vuka (u ARj, zanimljivo, u natuknici na ovoj riječi nije napisan naglasak).

⁶⁴ Usp. osnovne riječi *vlāsniĳ, prīvreda, pròdaja, mīsliti, bòĳazan, kàtolīk, ròden, Ûgarskā, G. vrèmena*. Složenice ovdje zadržavaju naglasak osnovne riječi. U ovakvim se riječima u standardnim rječnicima (npr. ERj) često izmišljaju nepostojeći naglasci ***bogobòĳazan, **rimokàtolīk, **novoròden, **Austroùgarskā* (u ERj čak i ***nòvoròden*) itd. Naravno, teško je isključiti mogućnost da u nekom nštok. govoru i postoji takva metatonija (tj. fonetski prelazak jednog naglasaka u drugi, ovdje ˘ u ˆ) u kojem od ovih primjera, ali u općem jeziku to svakako nije tako i takvi potencijalni primjeri nemaju nikakve veze s navedenim artificialnim normativnim primjerima.

⁶⁵ U Dalmaciji i *kaladònt*.

⁶⁶ Ali u Dubrovniku *interèsàntan*.

⁶⁷ Kako Benić (2007: 17–18) dobro primjećuje, u nekim govorima se naglasak u pravilu povlači u dvosložnim riječima, a u višesložnima ne – npr. *stùdent* ali *apsolvènt*, *stīlist* ali *evandèlist*, *žīrant* ali *komandànt*, *mīĳe* ali *negližè* itd. To, dakako, ne vrijedi za sve govore, niti znači da ne postoje i novoštokavski naglasci *apsòlvent, evandèlist*,

e) u nekim uzvicima – *ajôj, ahâ* itd.⁶⁸

f) u skraćenicama – (*es*)*esesër* za SSSR, *haenkâ* (uz *hâ-èn-kâ*) za HNK itd.⁶⁹

g) u ekspresivnom izgovoru kod nekih pridjeva/priloga/prijedloga – npr. *obavèzno* (obično: *òbavezno*), *racionâlno* (obično: *ràcionâlnno*, u Dalmaciji i Dubrovniku i *raciònâlnno*), *tamàn* (uz *tâmân*)⁷⁰, *uzdùž* (uz obično *ùz-duž*), *posrèd* (uz obično *pòsred*)⁷¹ itd.

Umjesto da se počinje od pojednostavljenih pravila (da *˘* dolaze samo u početnom slogu) pa da se stvarnost prilagođava pravilima, kao što se to skoro uvijek čini u standardološkim priručnicima, treba poći od stvarnosti i nju opisati. A u stvarnosti, uključujući i praksu govorenja standardnim jezikom, *˘* postoje i u nepočetnim slogovima – iako u specifičnim položajima koje se može precizno definirati (kao što smo pokazali). Te položaje (prijedložne sveze, genitivne množinske oblike nekih riječi, složenice – uglavnom učenog porijekla, posuđenice, uzvike, skraćenicе, ekspre-

---

komàndant, npr. u dalmatinskoj novoštokavštini (što se tiče primjera *negližè* je to već pomalo upitno).

⁶⁸ Da se u uzvicima javljaju naglasci drugačiji nego u »običnim«⁶⁸ riječima nije neobično jer oni ne ulaze u pravi leksik i često sadrže i glasove kojih inače nema u fonološkom sustavu. Npr. *ahâ* se zapravo izgovara kao *ahîâ* sa zvučnim *h* i nosnim *a* koji inače u hrvatskom ne postoje u »običnim«⁶⁸ riječima. Nepočetne *˘* nalazimo još u primjerima kao *kukurîku* (s raznim varijantama), *ohô*, dok, recimo, *´* na kraju riječi nalazimo u specifičnim hiperproduženim samoglasnicima u *mú::* (glasanje krave), *bé::* (glasanje ovce) i *kokodá::k* (glasanje kokoši), pri čemu je najzanimljiviji zvuk za utišavanje – *pş::t* – koji ima *´* na hiperdugom slogotvornom (!) *s* (usp. i HG: 283).

⁶⁹ Ovdje do naglasaka na kraju dolazi gubljenjem naglasaka na svakom posebnom slogu, pa *hâ-èn-kâ* postaje *haenkâ* iako se, ovisno o govoru, govorniku i primjeru, izvorni naglasak može i zadržati.

⁷⁰ Ovdje je (u priložima/pridjevima *obavèzno*, *oçiglèdno*, *racionâlnno* i turcizmu *tamàn*) zapravo riječ o čuvanju izvornog naglasaka u ekspresivnoj upotrebi. Usp. također naglasak i u deleksikaliziranim uzvicima poput *jebâte* (uz *jèbôte*), *jebè_se tèbi* (uz manje ekspresivno *jèbe_se tèbi*) i sl. Zanimljivo je to što se takav ekspresivni naglasak često javlja upravo u onim primjerima gdje bi se povijesno očekivao takav stariji naglasak, što će reći da bi tu bar u dijelu primjerâ mogla biti riječ o čuvanju starijeg mjesta naglasaka kod ekspresivnih izraza. Usp. u Imotskoj krajini (Šimundić 1971: 18) ekspresivno *nosî*, *vrâzel* i *pokôj_mu dûši*, s naglaskom kao u štók. govornima (u *etô*, *ðâvle!* naglasak može biti poopćen prema obrascu *èto* – *èto_ga*).

⁷¹ Naglasak *posrèd* (isto i *nasrèd* uz obično *nàsred*), npr. u *ùdario_ga_je posrèd nõsa*, je izrazito ekspresivan. Zanimljivo je da se u Vukovu rječniku (a po njemu i u ARj), koji je pisan početkom 19. st. prije stvaranja umjetnih standardoloških naglasnih pravila, s dočelnim naglaskom navodi više prijedloga toga tipa (*nosçpèd*, *nasçpèd*, *casçpèd*, *uszçpx*, *nosçpx*, *yeçpx*, Vermeer 1984-5: 144), pri čemu su to očito u njegovu govoru bili normalni naglasci a ne ekspresivne varijante. Općenito se ovakvi složeni prijedlozi donekle mogu uspoređivati s varijantama *u_rât/ù_râ* iako je riječ o sraslim izrazima pa je preneseni naglasak tu ipak čvršći/češći.

sivne oblike⁷²) jednostavno treba opisati kao posebne slučajeve umjesto da ih se pokušava umjetno i nepotrebno uklanjati iz standardnog jezika (a zapravo samo iz standardnih priručnika jer ih je iz govornog jezika nemoguće ukloniti).

§9 Kao što već vidjesmo, ˇ^ s početka riječi se pomiču na prijedlog/veznik/česticu bez svog naglaska. U nekim slučajevima je tu riječ samo o novoštokavskoj retrakciji naglaska u svezama prijedloga/veznika/čestice bez svog naglaska i imenske riječi ili glagola, npr. *nõsĩm – nẽ_nosĩm*. Takvo nštok. pomicanje naglaska kao ` na prethodnom slogu zovemo *prenošenjem naglaska* ili oslabljenim pomicanjem naglaska. No osim toga postoji i prelazak naglaska na prijedlog/veznik/česticu koji nema nikakve veze s novoštokavskim, nego se osim u novoštokavskom javlja i u čakavskom te u nekim drugim slavenskim jezicima, npr. ruskom. Tu je riječ o *preskakanju naglaska* (ili neoslabljenom pomicanju naglaska) pri kojemu se naglasak pomiče kao ˇ, npr. *grād – ù_grād*.

Kod preskakanja tako imamo npr. *nã_rũb, nã_nogu, òd_zlãta, ù_mõre, ù_nesvijẽst* (prema *rũb, nõgu, zlãto, mõre, nẽsvijẽst*), a kod prenošenja *nã_krãj, ù_kuću, nã_pašu, ù_sobu, nã_mjesto, ù_hodnĩk* (prema *krãj, kũća, pãša, sõba, mjẽsto, hõdnĩk*). Kod preskakanja naglasak uvijek ide na apsolutno prvi slog fonetske riječi:

mõsta – prẽko_mostã, nõći – prẽko_noći, ù_vodu – ù_vodu, nã_mõre – nũ_nã_mõre

Kod prenošenja naglasak pomiče uvijek na prethodni slog:

nẽga – prekò_nẽga, ù_kuću – ni_ù_kuću

Hoće li pojedini početni ˇ ili ^ preskakati ili prenositi se ovisi o povijesnim razlozima – preskakanje je stara, praslavenska pojava, a prenošenje je mlada, novoštokavska pojava. Preskakanje se događa u načelu samo kada je na tom mjestu u praslavenskom bio cirkumfleks, tj. silazni naglasak. Ima i iznimaka, naravno – negdje je preskakanje analoško (npr. *ù_brdo*), a u nekim je slučajevima nastalo na druge načine (npr. *nẽ_znãm – §163, 166*).

§10 Prenošnje i preskakanje naglaska ovisi o govoru i o primjeru – u nekim govorima se javlja dosljednije, u nekima manje dosljedno, a u nekim iznimno ili nikako. Općenito – naglasak na prijedlog/veznik/česticu lakše prelazi (bilo kao ˇ, bilo kao `) s kraćih nego s dužih riječi (daleko češće je *nã_nogu* nego *nã_planinu, ù_rupu* nego *nã_istinu*) i u frekventnijim/

⁷² U govornom jeziku naglasak na kraju možemo naći još i kod skraćenog i stegnutog izgovora brojeva, npr. *trizdvã za trĩdesẽt dvã* ili *dvãjspẽt za dvãdesẽt pẽt*.

Prelazak naglaska na prijedlog/veznik/česticu u novoštokavskom:

pomak naglaska	prelazi kao	porijeklo	primjer	doseg
prenošenje	˘	novoštokavsko	ù_kuću	prekò_ńega
preskakanje	˝	praslavensko	ù_vodu	prèko_mosta ⁷³

običnijim riječima/izrazima (npr. daleko je češće u ù_vodu nego nà_iglu, isto tako ù_kuću nego nà_buku)⁷⁴. Prenošenje bi ipak moglo biti nešto manje osjetljivo na dužinu riječi (npr. ù_godini, ù_godinama prema gòdina⁷⁵) od preskakanja (usp. mlade na_dàrove i sl. umjesto nà_darove prema izoliranoj frazi nèbu pòd_oblāke). U štok. i čak. govorima s čestim preskakanjem se ono može događati praktički uvijek u običnim/čestim primjerima kao ù_grād, nà_glāvu ili ustaljenim svezama kao prèd/pòd_nosom, dok može varirati kod nešto rjeđih izraza (ili čak potpuno izostajati u takvim slučajevima) – npr. i òd_kūma i od_kūma, iz_lūka, na_iglu i sl.⁷⁶ U nekim govorima se i preskakanje i prenošenje naglaska mogu svesti samo na ustaljene fraze⁷⁷. Preskakanje se, kako je praslavenskog porijekla, javlja ne samo u novoštokavskom nego i u staroštokavskom i čakavskom (u kajkavskom je uglavnom u potpunosti nestalo), tako da postoje govori u kojima se preskakanje javlja iako prenošenja uopće nema. No u okviru novoštokavskoga je često preskakanje nerijetko povezano s i čestim prenošenjem pa obje karakteristike imaju najdosljedniji

⁷³ Rijetko se u govorima javlja mlađi tip kao ispòd_zīda umjesto očekivanog išpod_zīda (vidi npr. Rešetar 1900: 206).

⁷⁴ Usp. npr. i Ивић 2001: 93–94.

⁷⁵ Usp. i fraze nàgodinu, dògodinē. Kod glagolske čestice *ne*, naglasak se u nštok. govorima (i u stand. hrv.) obično potpuno dosljedno provodi bez obzira na dužinu riječi: nè_možeš, nè_vidīm, nè_ujerujēm. Neprenošenje naglaska u ovom slučaju se smatra izrazito nestandardnim.

⁷⁶ No ne valja preskakanje shvaćati isključivo kao pojavu koja se javlja kod određenih ustaljenih primjera. U nekim govorima preskakanje se može sinkronijski javljati kod, recimo, više-manje svih ili većine oblikâ n. p. C (tj. o-osnovâ koje imaju naglasni obrazac tipa bròd – bròda ili mûž – mûža, kod ā-osnovâ koje imaju obrazac tipa nòga – nògu ili strāna – strānu i sl.).

⁷⁷ To je tako npr. u većini novoštokavskih gradskih govora u Srbiji, a u Hrvatskoj općenito po nštok. govorima središnje Slavonije – npr. u Osijeku, Vinkovcima ili Đakovu (ali ne u Slavonskom Brodu, koji ima posavski supstrat i koja je bliža BiH, gdje se preskakanje dobro čuva). S druge strane, preskakanje se (kod dvosložnih i češćih riječi) dobro čuva i u najvećim gradovima na hrvatskoj obali – Zadru, Šibeniku, Splitu, Dubrovniku. No zato prenošenje, kojeg u čakavskom nema, puno češće izostaje u gradovima poput Splita i Zadra zbog njihova čakavskog supstrata/adstrata – preskakanje je osobina zajednička i štokavskom i čakavskom pa se zato čvrsto drži u gradovima poput Zadra i Splita, dok prenošenje naglaska nema tako čvrstu podlogu jer se javlja samo u nštok. govorima (kao što je dubrovački).

nštok. govori (npr. nštok. govori u Lici, Dalmatinskoj zagori i BiH⁷⁸). Tu se vidi da se ta dva načina prebacivanja naglasaka na proklitiku, premda potpuno različita porijekla, mogu sinkronijski povezati⁷⁹.

Treba napomenuti da se naglasak ne pomiče dosljedno u svim fonetskim riječima, tj. svezama prijedlogâ/veznikâ/česticâ bez svog inherentnog naglasaka i naglašanih riječi. Naglasak uvijek prelazi (tj. može prijeći) na prijedlog (*nâ_zîmu, nâ_kišu*) i na česticu (*ně_bio, nē_vidîm*), ali na veznike u mnogim novoštokavskim govorima (a onda i u standardnom hrvatskom) prelazi samo kada su oni u intenzifikatorskoj službi (*nî_počeo, î_bogu î_vrāgu, nî_ondā* itd.) ili kada povezuju samo pojedine riječi (*bōgu î_vrāgu, krūha î_mēsa, krūha î_sira*) – ne i kada povezuju rečenice (*ako_dōdēm, kad_vîdîm, da_būdēš, pa_ōndā*). Usp. takvu razliku u sljedećim primjerima:

veznička funkcija

Sābrao_se i_pōčeo razmîšļati.

Trēbā ôtići i_vîdjati štō_se dōgādā.

intenzifikatorska funkcija

Āko_je î_počeo, nîje jōš stîgao tō dovršiti.

Īmāš štō î_vidjeti.

Neprelazak naglasaka na prednaglasnicu u takvim slučajevima je dobar primjer sintaktičkog ograničenja fonetskih promjena. Ipak, u nekim govorima ima prenošenja/preskakanja i u primjerima kao *dā_dōdēm, kād_vîdîš* i sl.⁸⁰

Postoje i riječi koje nemaju svog naglasaka – klitike/nenaglasnice. One se vežu za riječ iza sebe (proklitike/prislonjenice) ili za riječ ispred sebe (enklitike/naslonjenice). Može biti samo jedna ili više njih – npr. *ōnō za_što_je_rēkla* ili *ūzeo_sam_mu_ga*.

§11 Rekosmo već da je hrvatski standardni naglasak zasnovan na novoštokavskom naglašavanju. Tu međutim treba preciznije reći da je on (bar u novije vrijeme) zasnovan na zapadnonovoštokavskom naglašavanju⁸¹,

⁷⁸ U tim je krajevima i preskakanje i prenošenje prilično frekventno i dosljedno i u najvećim gradovima.

⁷⁹ Usp. npr. vrlo dosljedno preskakanje i prenošenje i u Konavlima (Kašić 1995: 304–308) – *ū_dubînu, î_u_poje* itd. uz *prî_krajevîma, ū_popōvā* itd.

⁸⁰ Usp. i sraslo *dābōgda* od rečeničnoga dijela *da_bōg_dā*.

⁸¹ Tu ne treba stvari puno mistificirati – dok je u ranijim razdobljima u rječnicima i gramatikama uglavnom prepisivan Vukov naglasak (iako je i tu uvijek bilo bar nekih promjena, gdje je Vuk imao »krive« naglaske), kasnije su standardolozi više počeli bilježiti sebi bliže naglaske. Tako su hrvatski standardolozi, dakako, više bilježili naglasak kakav je običniji za hrvatsko područje, tj. naglasak kakav su oni sami upotrebljavali. Standardna akcentuacija u priručnicima je uvijek svojevrsni amalgam tradicije (odnosno starije naglasne kodifikacije), nekakvoga općeg štokavskog uzusa određenog područja i organskog naglasnog sustava pojedinog jezikoslovca.

što se vidi po često spominjanim primjerima kao *vòće, mène, kòpļe, ràdovi*, gdje standardni srpski ima istočnonovoštokavske likove *vòħe, mène, kòpļe, ràdovu* itd.⁸² Zapad novoštokavskog područja se od istoka razlikuje i po, generalno govoreći, boljem čuvanju preskakanja i prenošenja naglasaka⁸³ (ako je u potonjem uopće riječ o čuvanju, a ne o dosljednijoj novoštokavizaciji) kao i po boljem čuvanju paradigmatičke naglasne pomičnosti (iako se to više tiče seoskih govora)⁸⁴ i boljem čuvanju zanaglasnih duljina (premda to ne vrijedi za sve govore). S druge strane, istočni su govori arhaičniji po boljem čuvanju starijega naglasaka u infinitivima, glag. pridj. radnim i glag. pril. sadašnjim (npr. *rèći, izvēsti, ispèkla, stojèći* prema mlađem *rèci, izvesti, ispekla, stòjèci*) iako i na zapadu ima oazâ i područja gdje se čuva stariji naglasak u svim ili nekim kategorijama – npr. u nekim ličkim govorima, Šibeniku, (sjevero)zapadnoj Bosni (npr. Bihaću), oko Metkovića, na dubrovačkom području⁸⁵ itd. U ruralnim se novoštok. govorima na istoku također obično bolje čuva i arhaični naglasak tipa *pečemo, stojimo* (analogijom i *kopámo*) prema mlađem *pèčëmto, stòjĩmo* na zapadu (iako ne svuda)⁸⁶.

⁸² Treba ipak reći da je tu riječ o uobičajenim/proširenim ali ne i isključivim razlikama. Recimo, naglasak poput *kòd, mene* može se čuti i po Srbiji. Isto tako, naglasak tipa *rádovi, stánovi* se može sresti i po Slavoniji i BiH (ali u Dalmaciji ne). Valja stoga biti oprezan što se tiče prosudaba o »zapadnim« i »istočnim« naglascima iako generalnih razlika nesumnjivo ima.

⁸³ Na razliku ijekavskih i ekavskih govora po tom pitanju upozorava npr. Peco (1980: 52, 82), a na razliku nštok. jugozapada i sjeveroistoka npr. Nikolić (1970: 36).

⁸⁴ To se odnosi na n. p. C i pomičnost tipa *kòrāk – g. korákā, grádovi – g. gradóvā, ðprēz – L. oprézu, pòmòc – L. na_pomòci, bòlèst – dl. bolèstima* itd. (vidi Apendiks). Usp. tu i Ivić 1958: 124/Ивић 1994a: 116. Naravno, to su zemljopisno-dijalekatske a ne etničke razlike pa se npr. stariji naglasak poput *gradóvā* javlja i kod Srba u Lici (Драгићевић 1986: 131) i na Baniji i Kordunu. Dakle, dotične se razlike ne mogu poistovjećivati s hrvatsko-srpskim razlikama.

⁸⁵ Naravno, ako se govori o sjeverozapadu i jugoistoku (usp. npr. Brozović 1966: 125) a ne o zapadu i istoku, onda takva situacija bar u južnom dijelu Hrvatske postaje razumljivija. Za odnos SZ/JI usp. i Ivić 2009: 28–31, a za odnos SI/JZ Николић 1970: 118–122.

⁸⁶ Naglasak tipa *stojĩmo* se može naći i na zapadu (npr. u Posavini ili u nekim Iherc. govorima Srba u Hrvatskoj) ili, recimo, na jugu u Crnoj Gori. Naravno, nije teško naći i više primjerâ naglasnih razlika, recimo kod pojedinačnih leksema – to se i može očekivati kada se govori o akcentuaciji tipičnoj za određeno područje. Tako se npr. u štok. govorima u Hrvatskoj praktički uvijek čuva stari naglasak *čòvjek – čòvjeka* (psl. *čьlověкъ – *čьlověка), u srbijanskim štok. govorima obično prevladava inovativno *čòvek – čòvèka* (analogijom prema riječima kao *svèdok – svèdòka*, gdje je izvorno takav naglasak), a po Bosni (katkada i drugdje) nalazimo inovativno *čò(vj)ek – čò(vj)eka* (vjerojatno analogijom prema V. *čòvječe!*). S druge strane, naglasak *čòèka* nalazimo, recimo, i u Višićima, Hutovu i Svitavi u Neretvanskoj krajini (Domagoj Vidović – usmeno) i Konavlima (Kašić 1995: 372) – kako je riječ o jednostavnoj analogiji, nije neobično da se takva promjena mogla dogoditi neovisno na više stranâ.

§12 Sociolingvistički gledano, valja još i napomenuti da je hrvatski standardni naglasak zapravo više ideal, nego što je sustav koji će svaki govornik hrvatskoga usvojiti. To nije ništa neobično s obzirom na složenost toga sustava, a ništa drugačije ne bi bilo ni da se za standardni naglasak izabere koji drugi hrvatski dijalekatski naglasni sustav jer su organski naglasni sustavi jednostavno preraznoliki i prekomplikirani. Tu hrvatska situacija nije pretjerano neobična u svjetskim razmjerima – vrlo sličnu standardnojezičnu i sociolingvističku situaciju s naglasnim sustavom imaju i drugi jezici kompleksnih naglasnih sustava i velikih dijalekatskih razlika kao slovenski, litavski, letonski, švedski, japanski, vijetnamski itd.⁸⁷ U svim je tim jezicima, kao u hrvatskom, standardni naglasak zapravo samo ideal kojemu se govornici više ili manje približavaju, a nikad ga, zbog složenosti, izuzevši profesionalce (ili one čiji je organski naglasak blizak standardnom), zapravo u potpunosti ne usvajaju. Tako je hrvatski standardni naglasak *nòsāč* ideal kojemu se govornici u formalnim situacijama i po potrebi više ili manje približavaju pa će neki reći baš *nòsāč*, neki *nòsač* bez duljine, drugi će reći *nósač* s dinamičkim naglaskom (ali sa standardnim mjestom naglaska), dok će treći u potpunosti odstupati od standardnoga naglaska te će izgovarati *nosāč*, *nosāč* ili *nosáč*.

§13 NAPOMENA: u ovoj knjizi naglasne znakove na dugom odrazu staroga jata (*ě), tj. na *ije*, pišemo u skladu sa suvremenom hrvatskom normom i uzusom kao *ijê*, *ijě*, *ijĕ* – dakle *brijĕg*, *rijĕka*, *nĕsvijĕst*. U hrvatskoj standardnoj (i substandardnoj) upotrebi se danas takve riječi izgovaraju gotovo isključivo kao [brjĕg], [rjĕka], [nĕsvjĕst]⁸⁸ pa se onda tako i bilježe iako se zadržava staro vukovsko pisanje toga slijeda kao <ije>. U klasičnom vukovsko-daničićevskom⁸⁹ naglašavanju se piše i izgovara *brĭjĕg*, *rijĕka*,

⁸⁷ Detaljnije o naglasnim sustavima i standardnoj akcentuaciji u tim jezicima vidi u Kapović 2007a: 71^F–72^F.

⁸⁸ Neki standardni priručnici propisuju dvoglasni izgovor za pravopisno <ije>, tj. [iĕ], ali u stvarnosti se to tako rijetko izgovara. U standardnom se jeziku, bez obzira na to radi li se o organskim ijekavcima ili ne, tu u načelu izgovara obično dugo [jĕ], dakle *rijĕka* (prema kratkom [jĕ] kod odraza kratkoga jata kao *vjĕra*). Dvoglasni izgovor kod odraza dugoga jata postoji npr. fakultativno u Dubrovniku kao i u nekim drugim štok. ijekavskim govorima, ali i kod dvoglasnoga izgovora opet imamo duge naglaske $\hat{}$ i $\acute{}$. Dugi odraz jata (<ije>) se od kratkoga (<je>) razlikuje i time što kod prvoga ne dolazi do stapanja *j* s prethodnim *l* i *n* – npr. <ljepota> se izgovara samo [lĕpota], dok se <lijep> izgovara i [ljĕp] (i [ljĕp] supstandardno, obično kod izvornih neijekavaca) – ali to <ije> ne čini diftongom.

⁸⁹ Prema srpskim jezikoslovcima Vuku Stefanoviću Karadžiću (1787–1864) i Đuri Daničiću (1825–1882) koji su u svojim djelima kodificirali književni novoštokavski naglasak na osnovi Vukova istočnohercegovačkoga dijalekta (uz nadgradnju Novosađanina Daničića), a koji je ostao kao osnova naglašavanja i u hrvatskoj inačici standardne

*něsvijest*⁹⁰. Ondje je odraz dugoga jata u potpunosti postao dvosložan slijed (*brī-jeg, ri-jè-ka, něsvi-jest*)⁹¹, dok je u hrvatskoj standardnoj izgovornoj upotrebi, kako rekosmo, odraz dugoga jata jednosložan unatoč pisanju <brijeg, rijeka, nesvijest>⁹². Tako u *brijêg* nije riječ o $\hat{e}$ na zadnjem slogu jer se to zapravo izgovara [brjêg]. Također, treba imati na umu da se u starijim priručnicima – primjerice u Akademijinu rječniku (ARj) – naglasak uvijek bilježi kao *ŷje* i *ijè* (a u primjerima kao *něsvijèst* se ne bilježi duljina). Jedini je pravi primjer u stand. hrv. s dvosložnim odrazom dugog jata u broju *dvŷje*, što je posljedica položaja na kraju riječi⁹³.

---

novoshtokavštine sve do drugoga dijela 20. stoljeća (unatoč nekim promjenama) kada dolazi do promjenâ u smjeru zapadne novoshtokavštine, tj. do kodifikacije naglasnih varijanata tipičnijih za novoshtokavske govore po Hrvatskoj. Vuk je, osim toga, uveo i pisanje <ije> i <je> za dugi i kratki jat, poslije općeprihvaćeno, pri čemu se možda i nije vodio samo izgovorom u svom istočnohercegovačkom organskom govoru, kako se to obično misli, nego se ugledao i na sličnu pravopisnu praksu kod Andrije Kačića Miošića (Grčević 2009: 9).

⁹⁰ Kakav se u Hrvatskoj, barem fakultativno i barem u nekim položajima, može čuti npr. u dubrovačkoj okolici – primjerice u štokavskom dijelu Pelješca ili u Konavlima (Kašić 1995: 269–270). Prema Peci (1980: 170–171), većina ijekavskih nštok. govora nema vukovski odraz jata (on se nekad javlja samo u nekim kategorijama, a nekad ga nema ni u jednoj kategoriji).

⁹¹ U ijekavskim se govorima javljaju različiti odrazi dugog jata: *brjêg, briêg* (diftong), *brŷjeg, brŷjêg; rjêka, rjêka, rijêka, rijêka; něsvjèst, něsvjèst* (diftong), *něsvijest, něsvijèst* itd. prema ikavskom *brŷg, rŷka, něsvŷst* i ekavskom *brêg, réka, něsvèst*. Katkad se čak i u istom govoru mogu javljati različiti odrazi (npr. *rijêka* i *rijêka* i sl.). Jednosložni odrazi su tipični za (sjevero)zapad štok. područja, a dvosložni za jug(oistok) (Ivić 1958: 138/Ивић 1994a: 131).

⁹² Odnos *jè* : *ŷje* i *jé* : *ijè* je lako shvatiti. Kad je odraz jednosložan, dug je i nosi dugi naglasak (˘, ˙). Kad je odraz dvosložan, dužina se dijeli na dva kratka sloga (dvije kraćine = jedna dužina) i samo jedan od tih dvaju slogova nosi kratki naglasak. Kada je riječ o silaznom naglasku, on je naravno na prvom dijelu tog dvosložnog odraza, dok je uzlazni na drugom dijelu dvosložnog odraza. Taj se odnos može shvatiti i formulom $\tilde{a}a = \tilde{a}$ i $a\tilde{a} = \tilde{a}$. Usp. za to i promjenu *bôl* > *bôo* > *bô* (od *bôsti*).

⁹³ U primjerima kao *smŷjêm* ili *ŷspijêm* (prema ikavskom *smîm* i ekavskom *smêm*, *ŷspêm*) je riječ o morfološkim razlikama, a ne o fonetskom odrazu dugoga jata.